

УДК 930.1:94"1993/2013"(4)+327(ЄС+477)

Марія Юрчак

РОЗВИТОК ВІДНОСИН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ З УКРАЇНОЮ: ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті здійснено огляд зарубіжної історіографії з проблем співпраці ЄС та України у добу незалежності. Особливу увагу присвячено таким ключовим моментам в історичному розвитку двосторонніх відносин, як започаткування Європейської політики сусідства, Східного партнерства, процесу підготовки Угоди про асоціацію.

Ключові слова: зарубіжна історіографія, Європейський союз, Україна, відносини ЄС–Україна.

У світлі подій Євромайдану, зміцнення співпраці з Європейським Союзом через імплементацію Угоди про асоціацію, актуальність дослідження відносин ЄС з Україною для сучасної історичної науки посилюється. В умовах все тіснішого міжнародного співробітництва та поглиблення інтеграційних процесів це питання набуває глобального значення, а відтак привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Згадані обставини лише підігрують безумовний інтерес істориків щодо поглядів їх іноземних колег на політику та зовнішні відносини ЄС та України, позаяк міркування науковців відображають не так офіційну позицію інституцій Євросоюзу, як думку незалежних експертів і суспільний настрій, щодо українських європерспектив, який панує в закордонній спільноті. На жаль, мовний бар'єр і міждержавні кордони не сприяють інтернаціональному науковому діалогу, без якого побудова програми конструктивних та ефективних зовнішньополітичних відносин стає неможливою. Ця стаття є чи не першою спробою здійснити комплексний огляд зарубіжної історіографії євро-українських взаємин упродовж останніх двох десятиліть.

При здійсненні класифікації історіографічних джерел перевагу перед традиційним формально-функціональним критерієм надано тематико-хронологічному та генетичному критерію, що зумовлено специфікою предмета дослідження: оскільки він є дотичним до сучасності та постає перед науковцями не як довершений історичний процес, а змінним, на етапі свого розгортання. Відтак, нарівні з ґрунтовними фаховими монографіями постають експертні записки, окремі наукові статті та розвідки як найбільш оперативні форми публікації наукової інформації та джерело найновіших міркувань, аналітичних оцінок щодо концепцій формування зовнішньої політики ЄС, підходів у відносинах зі східними сусідами та Україною зокрема. Також варто зазначити, що в огляді історіографії опинилися, здебільшого, не історичні дослідження у класичному розумінні, а результати міждисциплінарних студій на стику геополітики та міжнародних відносин, політекономії, соціології та історії. Втім, це лише збагачує історіографічну базу проблеми та відповідає новітнім підходам до розуміння історіографії, котра включає не лише історичні праці, а й економічні, політичні дослідження, публіцистичні, художні тексти тощо.

Проблеми формування двосторонніх відносин ЄС та України привернули увагу численних науковців передових країн світу. Факторами, що підігрують інтерес дослідників, є те, що Євросоюз – один із ключових гравців глобалізованого світу, а Україна – молода посткомуністична країна з великою територією та потенціалом, котра є безпосереднім сусідом Європейського

Союзу. Від того, як розвиватиметься їх співпраця, залежить баланс сил на геополітичній мапі та майбутнє обох суб'єктів зовнішньої політики.

Остання декада ХХ століття вразила світ закінченням Холодної війни, падінням Берлінського муру та “залізної завіси”, появою нових незалежних держав на просторах колишнього СРСР. У цей період в зарубіжній історичній науці майже не з'являються праці, присвячені співробітництву ЄС та України, оскільки ці відносини, як і самі суб'єкти, перебували на стадії свого становлення. Зауважимо, що питання співпраці Європейського Союзу з нашою державою актуалізувалися на кожних президентських виборах в Україні – адже вони означали зміни у владному курсі – та у зв'язку з черговими хвилями розширення ЄС. Проте суттєво змінили динаміку наукових пошуків на користь саме європейсько-українських студій події Помаранчевої революції 2004 та Євромайдану 2013 – тією ж мірою, наскільки змінили дискурс та інтенсивність відносин між ЄС та Україною. Про це свідчить навіть елементарний контент-аналіз: наприклад, серед публікацій Центру європейських політичних студій (СЕПС) у Брюсселі Україна фігурувала у 2009–2013 роках від одного до трьох разів, причому у 2010 році зовсім випала із фокусу науковців. Проте вже у 2014 році – 55 публікацій центру (авторства М. Емерсона, А. Харінгто, М. Інсерті, Р. Мінкова та ін.) присвячено саме їй [1].

Центру європейських політичних студій поруч із Інститутом європейських студій [2] та Центром європейських студій Вільфреда Мартенса [3] у Брюсселі, Центром стратегічних та міжнародних досліджень (CSIS) [4] у Вашингтоні, Центром європейських студій [5] у Мічигані, Міжнародним центром політичних студій (ICPS) у Києві [6] та іншим належить чільне місце у висвітленні проблем формування стратегій та побудови відносин ЄС щодо України. Великі науково-аналітичні дослідницькі осередки в усьому світі та численні центри європейських студій при найбільших університетах (Центр студій з розширення ЄС у Центральноєвропейському університеті [7] (Будапешт), Центр російських та східноєвропейських студій в Університеті Бірмінгема [8] (Велика Британія), Центр європейських студій Мінди де Гансбург [9] у Гарварді та інші) звертаються до проблематики ЄС–Схід та ЄС–Україна у цьому контексті.

Незважаючи на порівняно нетривалий період дослідження проблеми, напрацьовано достатній масив історіографічних праць, котрий доцільно згрупувати за такими тематичними напрямками:

– *загальна історіографія*: теоретичні праці, що висвітлюють формування та особливості зовнішньої політики ЄС загалом;

– *предметна історіографія*: праці, котрі характеризують специфіку процесів розширення та інтеграції ЄС, серед них окремий інтерес становлять ті напрацювання, в яких розглядається “Східний напрям” політики ЄС, політика сусідства та проект “Східного партнерства”;

– *проблемна історіографія*: праці, в яких аналізуються відносини ЄС–Україна; зокрема, з'ясовується роль російського фактора та впливу НАТО на побудову двосторонніх взаємин, значення Помаранчевої революції для розвитку співпраці між Брюсселем та Києвом, поглиблення зв'язків Унії з Україною в форматі підготовки до підписання Угоди про асоціацію та інші аспекти.

Праці першої групи визначають історію творення інституцій ЄС, засади функціонування, підхід до управління, характеризують його правову базу. Нами взято до уваги ті роботи, у яких поданий матеріал корелюється з відносинами з Україною. ЄС проголошує себе унікальною організацією, в якій вдалося розробити механізм прийняття спільних рішень на основі загального порозуміння. Вивчення відповідних моментів сприяє розумінню можливостей України інтегруватися в структури ЄС і при цьому – не втратити своєї суверенності та самобутності.

Назвемо наукові праці, які у цьому плані є найбільш значимими. Принципи роботи ЄС розглядаються у популярному оксфордському виданні “Європейський Союз: як це працює?” (*тут і далі переклад власний*) Е. Бомберг, Дж. Петерсон, Р. Корбет [10], та монографії В. Волес та Г. Волес, котра є чи не єдиним вичерпним дослідженням механізмів творення політики в Європейському союзі, доступним в українському перекладі [11]. Заслугує уваги праця “Конституційні принципи зовнішніх відносин ЄС” Дж. Де Баре [12], де автор дискутує щодо того, як внутрішній конституційний устрій ЄС реагує на його складну та швидкозмінну зовнішню політику.

Аналіз принципів формування зовнішньої політики ЄС, його стратегій розширення та інтеграції нових членів, представлених у науковій літературі, дозволяють не переоцінювати значення України для Європи, а висвітлити реальне місце нашої держави у системі міжнародних відносин Унії. Іноді досліднику красномовно промовляє те, про що джерела мовчать. Саме така ситуація складається у випадку із працею Б. Сотендорпа [13], колективними монографіями під редакцією Я. Зельонки [14], Б. Тонра, Т. Крістіансена [15], Б. Вайта [16] тощо, котрі присвячені аналізу зовнішньої політики ЄС, проте зовсім не згадують Україну, або не виокремлюють її серед блоку нових незалежних держав на території СРСР. Це означає, що відносини з Україною для Унії упродовж тривалого періоду були не на часі. Посилення інтересу спостерігається після 2004 року – коли після п’ятої, найбільшої хвилі розширення Європейського союзу Україна стала його безпосереднім сусідом і заявила про свої європейські амбіції у ході Помаранчевої революції. Тим не менш, названі роботи становитимуть інтерес для розуміння історії, теорії та практики реалізації зовнішньої політики в ЄС. Хоча серед ряду праць, які оминають питання України у контексті розширення Євросоюзу є й приємні винятки, – спільна праця Г. Авері та Ф. Камерона (1998) [17], у якій здійснено всебічний та авторитетний аналіз процесу розширення Унії з 15 до 25 країн, а окремий розділ присвячено відносинам ЄС з Росією, Україною та іншими пострадянськими країнами. Автори слушно зазначають, що саме російський фактор упродовж тривалого часу залишатиметься визначальним у стосунках Євросоюзу та України.

Теоретичні підходи до розширення ЄС аналізують Ф. Шіммельфеніг та У. Седельмаєр [18]. Перший у співавторстві зі швейцарською дослідницею Сандрою Лейвнекс на широкому емпіричному матеріалі розглядає також можливості зовнішнього управління ЄС поза форматом членства у країнах колишнього соціалістичного блоку, Середземномор’ї. Їх книга присвячена експорту правил та політики ЄС через зовнішні зв’язки у таких різноманітних сферах, як торгівля, довкілля, безпека і просування демократії [19].

На різних аспектах зовнішньої політики ЄС, щодо України у тому числі, зацентовано увагу в ґрунтовних збірниках наукових праць під редакцією Данієля Томаса [20], Федеріги Бінді [21], Астрід Бонінг [22].

Збірник праць “ЄС&Україна: сусіди, друзі, партнери?” (2002) [23] під редакцією колишнього дипломата Анни Льюїс, до створення котрого доклалися два десятки провідних спеціалістів в окресленій галузі: політики, парламентарі, вчені, серед яких тодішній Генеральний секретар Ради Європейського союзу і Верховний представник із загальної зовнішньої політики і політики безпеки Хав’єр Солана, знаний британський історик України та політолог Ендрю Вілсон, керівник управління у справах України, Росії та Євроазійських країн у Раді нацбезпеки США Джон Тедстром, був одним із тих, котрі вивели проблематику євро-українських відносин на новий рівень наукового обговорення, ставши своєрідним підсумком десятиліття незалежності та стосунків з Європейським Союзом.

Американських дослідник Рой Гінсберг розкриває у своїй монографії логіку регіональної інтеграції у ЄС через історичний, економічний та політичний виміри. Автор зауважує: не варто забувати, що ЄС є розділеним гравцем і спільна політика щодо України значною мірою коригується, зважаючи на позицію окремих держав-членів [24].

Після найбільшого розширення 2004 року, коли до Унії одночасно приєдналися 10 країн: Кіпр, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина і Словенія, в Європі все частіше говорили про “втому від розширення”. У праці “Майбутнє Європейського Союзу” (2004) Ф. Кемерон стверджував, що “Міжурядова конференція Європейського Союзу завершила історичний процес розширення ЄС від п’ятнадцяти до двадцяти п’яти членів” [25, с. 15]. Відтак з’явилася низка наукових праць, присвячених аналізу цієї проблеми: згадаймо збірники під редакцією Дж. Дебарделлебена [26], К. Хілліона [27].

Приєднання до Союзу Болгарії та Румунії у 2007 році розглядалося Європейською комісією як частина п’ятого розширення, проте вкотре актуалізувало питання про те, чи є ще місце у “європейському клубі” для України? Пошуки відповіді тривали на сторінках фахових збірників під редакцією А. Аслунда та М. Домбровського [28], А. Таттема [29], М. Шварццінгера, М. Садждіка [30]. Розширення ЄС стало викликом для самої організації і спонукало до трансформації засадничих основ функціонування, котра відобразилася у Лісабонському договорі. Зовнішню політику ЄС у “пост-лісабонську” еру в однойменному виданні розглядає колектив авторів під редакцією П. Дж. Кардвела [31], до питань трансформації європейського права у сфері зовнішніх зносин у своїй монографії звертається й італійська дослідниця М. Кремона. Їй, зокрема, належить наукова розвідка щодо можливості європеїзації без членства в ЄС, котра б відповідала українським амбіціям в рамках Європейської політики сусідства [32]. Ця ж проблема зацікавила німецьких політологів А. Гавріч, Р. Швайкерта та І. Мельниковську [33].

Для ЄС як інтегративного утворення розширення залишається найбільш ефективною стратегією [34]. Разом з тим, що інтеграція нових членів є позитивною з погляду безпекової політики Унії, а саме до таких висновків приходять низка експертів (Д. Браун, А. Шеферд “Безпекові виміри розширення ЄС: Ширша Європа, вразливіша Європа?” (2007) [35]), вона провокує нові виклики перед спільнотою в соціально-економічному вимірі. Економічна криза 2008 року суттєво похитнула позиції ЄС на світовій арені, поставила під загрозу існування єврозони. Чимало фахівців пророкували близьке падіння Європейського Союзу та вбачали причини загострення соціально-економічної ситуації саме в “передчасному” приєднанні постсоціалістичних Болгарії та Румунії. Мовляв, рішення про їх інтеграцію було скоріш політичним, позаяк економічні показники нових членів не відповідали ані критеріям членства, ані середнім показникам по ЄС. До того ж, як і нові члени, так і найбільш вразливі після кризи 2008 року країни – Португалія, Ірландія, Греція – потребували значних економічних вливань і кредитів від Брюсселя (чи, точніше – Берліна). Ці “слабкі місця” внутрішньої політики ЄС відкладають на далеку перспективу членство України. Приклади перехідних економік Румунії, Болгарії та України як імовірних “кредитних” бомб для Євросоюзу аналізують К. Дуенвальд, Н. Георгуєв й А. Шахтер [36].

Питання розширення ЄС, у тому числі за рахунок можливого приєднання України, неминуче викликають стурбованість щодо внутрішньої безпеки Союзу та рівноваги сил у світі. У цьому контексті неможливо оминати відносин у трикутнику ЄС–НАТО–Україна. М. Сміт і Г. Тіммінгс [37], А. Левін [38], Ф. Шіммельфеніг [39], В. Джейкобі [40] та низка дослідників розглядають

розширення ЄС та НАТО в контексті творення пан'європейської системи безпеки, дискутують щодо взаємовпливу двох організацій та потенційних сценаріїв успіху чи неуспіху європейської системи безпеки. Їх праці привертають особливу увагу, позаяк в українському науковому середовищі проблема вступу країни до НАТО, тривалий час залишається актуальною, як і роль Північноатлантичного Альянсу в поглибленні інтеграції в європейському напрямку. У монографіях згаданих вище Ф. Шіммельфенінга та В. Джейкобі відносини ЄС та НАТО розглядаються як фактори взаємовпливу на подальше поглиблення інтеграції, у тому числі, з Україною. У нашій державі певний період, незважаючи на задекларований Конституцією позаблоковий статус, євроатлантична та європейська інтеграція розглядалися як єдиний комплекс зовнішньополітичних дій. Хоча участь у НАТО не є умовою вступу до Євросоюзу, чимало країн, особливо Центрально-Східної Європи, подолали цей етап, перш ніж стати членами європейської спільноти. У цьому ключі міркування та висновки авторів будуть важливими для науково обґрунтованої концепції української зовнішньої політики.

Розширення ЄС на Схід неодмінно знаходить пряму чи опосередковану опозицію в обличчі Росії. Політичні конфлікти, які провокує чи долає подальше розширення Унії, висвітлено у книзі “Європейська інтеграція та політичний конфлікт” (2004) [41].

Зважаючи на загострення відносин між Україною та Росією, не зайвим буде звернутися до дослідження Ніку Попеску – експерта в галузі міжнародних відносин, котрий певний час працював заступником прем'єр-міністра Молдови, – “Зовнішня політика ЄС та пострадянські конфлікти: приховане втручання” (2010) [42]. Видання піднімає масив питань, пов'язаних з ЄС як зовнішньополітичним актором, та простежує на оригінальних емпіричних даних політику втручання у конфлікти на пострадянському просторі через інститути Євросоюзу. На основі значних польових досліджень Н. Попеску з'ясовує, що у Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагорному Карабаху інститути ЄС використовували політику “прихованого втручання”, через яку вони прагнуть відігравати активнішу роль в пострадянському просторі, але роблять це за допомогою відносно низькопрофільних, неконтроверсійних і деполітизованих дій, аби уникнути видимої опозиції Росії.

Російські дослідники – Р. Орешкін [43], Є. Петров [44], Ф. Фоміних [45] також не минули свою увагою проблеми формування зовнішньої політики, політики безпеки ЄС і його розширення на Схід. Особливо слід відзначити дисертаційну роботу доктора політичних наук Костянтина Лобанова [46], який у контексті дослідження політичних аспектів еволюції ЄС на сучасному етапі досліджує питання європейсько-українських відносин та розглядає нові геополітичні завдання Росії, котрі виникають у зв'язку з реалізацією цього напрямку зовнішньополітичної діяльності ЄС. Автор стверджує, що європейська політична еліта схильна бачити Україну у складі ЄС, на відміну від еліти Росії, котра й сама не ставить відповідної мети. Визнаючи об'єктивний характер відносин ЄС–Україна, Костянтин Лобанов, проте, стверджує, що ЄС намагається використати Україну для нейтралізації Росії як “головної сили у побудові нової системи міждержавних політичних та економічних зв'язків на просторах СНД” [46, с. 32]. Водночас російський політолог говорить про “відрив” України від Росії та невідповідність переорієнтації української політики та економіки для довготривалих інтересів обох держав. Натомість вчений пропонує розробити та реалізувати концепцію “Великої Європи” з ключовим елементом – політичною надструктурою “Європейською конфедерацією” з ядром із ЄС, Росії та України, котра виглядає надто нереалістичною у світлі подій сучасності. Така кон'юнктурна позиція, на жаль, загалом характерна для російських учених. Так,

молодший колега К. Лобанова Філіп Фоміних переконаний, що в процесі розширення в Євросоюз увійшли країни “упереджено, якщо не вороже налаштовані стосовно Росії, і саме на русофобії вибудовують свою політику “інтеграції в Європу” такі країни, як Грузія та Україна. Незважаючи на невідповідність європейським демократичним цінностям, “замороженою” залишається проблема порушення прав російськомовного населення в колишніх радянських республіках, що стали членами ЄС” [45, с. 16]. Будуючи свої аргументи та висновки на спотворених чи сфальсифікованих фактах, російські вчені не сприяють налагодженню міжнародного наукового діалогу та пошукам об’єктивного знання.

На протипагу політиці нашого північного сусіда, Польща відіграє роль “адвоката” України в Європі, і, всупереч позиції російських вчених, їх польські колеги (Катарина Волчук [47], Януш Бугайські [48], Гжегож Громадські [49, 50]) в цілому прихильно ставиться до євроінтеграційних прагнень України. Анджей Подраза переносить питання взаємовідносин ЄС з Україною у дражливу дилему “партнерство чи членство” [51]. Якубу Боратинському зарубіжна історіографія завдячує низкою аналітичних звітів та рекомендацій щодо розвитку відносин ЄС–Україна [52, 53, 54], а Павлу Костю – появою у 2012 р. монографії “Україна і Європейський Союз 1991–2010” [55]. Хоча автора й критикували за надмірну акцентуацію на проблемах, котрі тривалий час стоять на заваді поглибленню двосторонніх відносин, ця праця є вагомим внеском до кола євроінтеграційних досліджень. П. Кость приходиться до неоптимістичного висновку, що “за винятком зовнішньої політики, в жодній з досліджуваних сфер Україна не добилася такого успіху, що гарантував би отримання статусу потенційного кандидата на вступ до ЄС” [55, с. 285]. Важливою видається також робота Рафала Ріделя [56], у якій політолог здійснює компаративний аналіз українського та польського шляху до Європи.

Про нагальну потребу в пошуку наукового порозуміння свідчать (та, певним чином, сприяють вирішенню цієї проблеми) міжнародні “круглі столи”, як, наприклад, “Россия–Украина–ЕС: конструктивные подходы к общему будущему”, організований 3 червня 2005 р. в Москві за підтримки німецького Фонду Фрідріха Еберта [57]. Схід Європи між Брюсселем на Московію – це тема значних міжнародних “круглих столів” у Львові (2004) та Києві (2003, 2010...), збірники матеріалів котрих відкривають погляди на складні питання сучасної української історії: безпеку та ідентичність, енергетичну незалежність та виклики, які ставить перед нашої державою європейський вибір [58, 59, 60]. Приємно відзначити співпрацю українських науковців та експертів з питань європейської інтеграції з їх зарубіжними колегами. Результатом такого співробітництва стала поява збірника матеріалів “Україна, Європейський Союз та міжнародна спільнота: поточні виклики та план виходу з глухого кута” [61] авторства Василя Астрова, Гжегожа Громадського, Петера Гавліка, Василя Юрчишина, аналітичних оцінок в рамках проекту “Моніторинг Україна–ЄС” 2007–2010 р. Фонду Ф. Еберта [62] та інших.

Європейська політика сусідства 2004 року і згодом – Східне партнерство 2009 р. ознаменувало нову форму відносин з сусідами ЄС – партнерство, засноване на спільній власності і загальних цінностей, котре мало б доповнювати, якщо не повністю замінити традиційну структуру управління ЄС, що використовувалася для розширення. Європейська політика сусідства є ключовою темою праць другої групи історіографічних джерел і стала об’єктом досліджень Р. Даннройтера [63], Б. Баламір-Коскун і Б. Деміртас-Коскун [64], Н. Хайоза [65], М. Емерсона, Дж. Ночева, Н. Попеску [66].

Завдяки Східному партнерству ЄС сподівається внести свій вклад у стабільність і безпеку своїх східних сусідів. Однак стратегічна амбівалентність

“східної політики” ЄС залишається незмінною. З одного боку, вона намагається залучити країни Східної Європи до ЄС. З іншого боку, відмовившись від надання перспективу вступу, Брюсселю не вдається виправдовувати місцеві очікування. Цю ініціативу розуміють як субститут членству. Крім того, питання про міру, якою ЄС повинен взяти до уваги інтереси Росії, як і раніше залишається без відповіді. Інші недоліки програми показує Єлена Коростелева у монографії “Євросоюз та його східні сусіди. До більш амбітного партнерства?” (2012) [67]: ключові елементи партнерства були сформовані в основному з боку ЄС, а не спільно, а ідея зовнішнього управління на практиці була заплутаною. На основі масштабних оригінальних досліджень – в тому числі опитувань, фокус-груп, вивчення шкільних творів і поглиблених інтерв’ю з визначними людьми в Білорусі, Україні, Молдові, Росії і в Брюсселі – авторка оцінює, чому ініціативи ЄС отримали обмежену легітимність в регіоні.

У звіті колективу авторів з Нідерландів [68] вказується на те, що ЄС, виходячи через політику сусідства за свої межі, все ще хоче зберегти ці межі або навіть посилити їх, як це видно з обмеження міграції з України після розширення Шенгенської зони.

У цьому аспекті також привертає увагу робота Антуатети Дімітрової “Керовані до змін: європейське розширення, побачене зі Сходу” (2004) [69]. Зокрема, праця показує, як у своєму розширення на Схід Європейський Союз намагається скерувати посткомуністичні держави Центральної та Східної Європи в бік нових інститутів та змінених правил. З багатим емпіричним оглядом проблем реформування у різних секторах, авторка представляє сценарії взаємодії правил ЄС з посткомуністичним процесом перетворень. На відміну від інших праць з проблем розширення Унії, це видання, щоб проілюструвати важливість процесу ліберальних трансформацій, опирається на погляди вчених зі Східної Європи.

Подальші перспективи Східного партнерства, його економічний потенціал окреслюється у колективній монографії під редакцією економістів М. Дабровського та М. Малішевської [70], а міжнародних відносин ЄС загалом – змальовуються у виданні “Майбутнє зовнішньої політики ЄС” (2009). Про обмеження привабливості “Східного партнерства” та “подвійні стандарти” ЄС щодо Росії та країн ЦСЄ стверджує Джефрі Едвардс [71].

Помітний масив історіографії складають компаративні праці, в яких відносини ЄС–Україна розглядаються на тлі європейської політики Східного партнерства загалом та східного напрямку політики сусідства, де розвиток євро-української співпраці постає у порівнянні з Білоруссю, Молдовою, Туреччиною, Азербайджаном, Єгиптом тощо. До опрацювання окресленої тематики на сторінках ґрунтовних монографій доклалися Н. Іду [72], П. Кажміркевич [73], С. Уайт, М. Лайт, Д. Лоуенхардт [74], А. Франке, А. Гавріч, І. Мельниковська, Р. Швайкерт [75].

Вагомим доробком у дослідження проблем нових сусідів ЄС є публікація провідних європейських, російських і американських вчених “Нова Східна Європа: Україна, Білорусь, Молдова” (2007) [76], де Т. Кузьо, М. Емерсон, Е. Ковальова, Д. Тренін і Р. Гьотц торкаються широкого кола питань економічного, політичного, енергетичного, безпекового характеру.

До компаративного аналізу докладаються російські історики А. Загорський [77], Д. Каци [78], П. Корзун [79], Є. Трещенков [80]. Не минули цю тему у статтях і європейські експерти – італійські політологи Томіслава Пенькова та Серена Джусті [81], румунський історик С. Костеа [82] та шведський експерт з європейського права К. Хілліон [83], останній присвятив свою докторську дисертацію з права темі “Розвиток системи зовнішніх відносин ЄС як свідчення партнерства з Росією та Україною” (2005) [84].

Французькі дослідники Жиль Руе та П'єр Терем у монографії “Україна: між інтеграцією та партнерством” діагностують проблеми внутрішньої політики, відносин з Росією, газової кризи, які ставлять під загрозу енергетичну безпеку ЄС і нову політику “поглиблення” ЄС. Автори критикують Європейський парламент за підхід “привілейованого партнерства”, що пропонується Україні, як неадекватний щодо її запитів та сподівань [85].

Поруч із тим, можливості “інтеграції без членства” для України у порівняльному контексті з моделями та дослідом інтеграції між ЄС і тими європейськими країнами, які в цей час не мають перспективи приєднання – Росією, Норвегією та Швейцарією – обговорюються стипендіатами програми Макса Вебера на сторінках видання, здійсненого Інститутом Європейського університету у Флоренції [86].

Відносини ЄС зі східними сусідами в контексті політики “експорту демократії” висвітлено у працях М. Лупу [87], Р. Бальфур [88], М. Емерсона [89] та інших. Масштабніше дослідження впливу міжнародних гравців на внутрішньополітичне життя проводить політолог Мілада Вахудова у книзі “Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму” (2009) [90], котра була нагороджена XII премією ім. Стейна Рокана в галузі порівняльних суспільствознавчих досліджень та премією ім. Маршала Шульмана. Авторка доводить, що “ЄС справляв більший вплив на хід політичної зміни у державах Центрально-Східної Європи після 1989 року, аніж будь-який інший транснаціональний дієвець”. ЄС пропонував членство у нагороду за впровадження функціональної ринкової економіки та ліберальної демократії. “Присудження цієї нагороди ставили в залежність від виконання широкого обсягу вимог у рамках перед вступного процесу до ЄС. Найпростіше дію важелів ЄС можна сформулювати так: (коласальні) вигоди від приєднання до ЄС спонукали політичні еліти задовольняти (величезні) вимоги до набуття членства” [90, с. 12] Авторка розглядає можливі сценарії розвитку відносин ЄС та України, механізми (умовний підхід та забезпечення твердої відданості), котрі “могли б допомогти сконцентрувати енергію крихкого українського Парламенту і покласти край неефективності державної адміністрації” [90, с. 13].

Окремішню роль в системі міжнародних відносин, колективній системі безпеки відіграє політичний трикутник ЄС–Росія–Україна, всесторонньому аналізу котрого присвятили свої роботи російські вчені Д. Катая [91], М. Єфремова [92], Є. Степцова, Є. Гнедіна [93], історики української діаспори М. Бойцун [94, 95], С. Величенко [96], С. Єкельчик [97], іноземні автори – Г. Мелоні [98] та Л. Вінат'єр [99].

Слід відзначити, що стосунки Унії з Україною зарубіжними дослідниками часто розглядаються у динаміці “суб’єкт-об’єктних” відносин. Такий підхід, зокрема, демонструє польський професор Томаш Капусняк у своїй фундаментальній роботі “Україна як поле міжнародного впливу після Холодної війни” (2008) [100], Ніколас Хайоз, Андрей Лушницький [101], Анжей Подраза [51]. Однак активна зовнішня політика України в європейському напрямку знайшла відображення у працях таких авторів, як Н. Мунро [102], З. Бжезінські, Я. Бугайські [48], К. Волчук [47, 103], Ф. Ш. Хансена [104], у праці “Україна на шляху до Європи” під редакцією Л. Хофмана, Ф. Мьоллерса, з передмовою тодішнього прем’єр-міністра України, а згодом – Президента В. Ющенка [105], російських істориків Н. Алад’їної [106] та В. Астрова [61].

Політико-економічні чинники відносин ЄС–Україна опинилися в полі зору М. Монтанарі [107], геополітичної ідентичності України у контексті відносин з ЄС торкаються у своїх працях українські вчені в діаспорі Т. Журженко [108] і Т. Кузьо [109]. До сфери наукових зацікавлень останнього відносини ЄС та України увійшли напередодні Помаранчевої революції. Доктор політичних наук,

чий пост-докторські студії тривають зараз у Єльському університеті, Тарас Кузьо є автором чималого доробку з сучасної української історії [109, 110, 111, 112, 113].

Помаранчева революція 2004–2005 рр. спонукала до появи на-гора низки оригінальних праць, в яких належало осмислити події та накреслити перспективи, а згодом – переоцінити значення цих буремних років в історії відносин ЄС–Україна.

Вона прозвучала на хвилі найбільшого розширення ЄС, коли Україна стала безпосереднім сусідом спільноти, а близькі за історичним бекграундом та рівнем соціально-економічного розвитку до нашої країни постсоціалістичні держави – Словаччина, Польща долучилися до “європейського клубу”. 2004 рік повинен був стати поворотним в історії еволюції взаємин Євросоюзу та України. Передчуваючи такі зміни, розвідка Тараса Кузьо “ЄС та Україна: поворотний момент у 2004?” (2003) [111] висвітлила перспективи України в Європейському Союзі.

Зміна влади та політичного курсу України знайшла одразу відгук у статтях польських аналітиків Андріана Каратницького [114] і Гжегожа Громадського, котрий, образно кажучи, “збирає плоди” Помаранчевої революції у двох публікаціях, здійснених за підтримки Фонду Стефана Баторія у 2005 р. [49, 50], у колективній монографії “Україна на роздоріжжі” (2005) [101].

Безумовно, Помаранчева революція справила вплив і на навколишні території, змінивши кольори політичного спектру провладних партій та й саму політичну атмосферу. Це відзначають литовські автори у дослідженні “Східні сусіди ЄС після Помаранчевої революції” [115].

Помаранчева революція забарвила на подальші п’ять років тематику європейсько-українських студій. Проблемам суспільно-політичних трансформацій України на шляху до ЄС після подій 2004 року присвячені ряд наукових збірників, серед яких особливо слід відзначити “Останній кордон Європи?: Білорусь, Молдова та Україна між Росією та Європейським Союзом” (2008) [97], “Ukraine: quo vadis?” (2009) [116] та “Україна на своєму шляху до Європи: проміжні результати помаранчевої революції” (2009) [117]. Вплив Помаранчевої революції на відносини ЄС–Україна аналізують П. Воловські [118], П. Кубічек [119] і Т. Кузьо [109, 112, 113], Р. Пуглісі [120, 121], С. Фішер [122], Д. Фрейзер [123], а зворотній бік медалі – вплив революції на власне політику ЄС – В. Вальзенбах [124], П. Кузик [125], Р. Янгс [126] і Д. Томас [127]. Варто зазначити, що останні схильні переоцінювати значення США у підготовці сприятливого ґрунту для революції через фінансування неурядових організацій та побудові громадянського суспільства. Роль нових членів Унії у налагодженні стосунків між ЄС та Україною після 2004 р. вивчає М. Рот [128]. Аналіз внутрішньої політики під впливом НАТО, ЄС та Росії здійснює російський політолог А. Мошес [129], економічного розвитку “пост помаранчевого” періоду – А. Аслунд [130], зміни геополітичних дороговказів – Д. Хаттон [131]. На цьому етапі українська еліта зазнавала справедливої критики за прихильність до проєвропейської фразеології, а не реформування. Відтак боротьбу риторики і дій у відносинах ЄС та України відзначає у магістерській роботі (2007) молода данська дослідниця П. Мартін [132].

Врешті, розпочатий 2009 року процес підготовки посиленою Угоди про асоціацію також не залишився поза увагою аналітиків з різних галузей знань. Одне з найновіших видань, присвячене розвитку східної європейської політики, – це колективна монографія під редакцією чеського правознавця та спеціаліста з європейських студій Надежди Шішкової “Від Східного партнерства до Асоціації” (2014) [133]. Основна увага у книзі приділяється проведенню поглибленого аналізу угод про Східне партнерство і нових угод про асоціацію,

розглядаючи їх місце в законодавстві щодо зовнішніх зв'язків ЄС та правових механізмів їх функціонування. Здійснено порівняння з попередніми угодами про асоціацію з державами Центральної Європи. Останні політичні заворушення в Україні у зв'язку з затримкою підписання Угоди між Україною та ЄС про асоціацію також показали, що цей інструмент вважається ключовим показником у геополітичному плані, як конкретний виразник і потужний символ майбутньої спрямованості цієї держави-партнера та її готовності поділяти європейські цінності. Мультиперспективний підхід авторів дозволяє краще зрозуміти причини і суть такого розвитку подій. Видання відкриває передмова уповноваженого з питань розширення, Східного партнерства та асоціації, Штефана Фюле, що відображає його досвід у цих питаннях.

Утім, найсучасніша історіографія окресленого нами питання представлена здебільшого статтями в наукових часописах: “Збірник досліджень спільного ринку” (*Journal of common market studies*), “Збірник сучасних європейських досліджень” (*Journal of European contemporary research*), “Перспективи європейської політики і суспільства” (*Perspectives on European Politics and Society*), “Огляд європейських зовнішніх зносин” (*European Foreign Affairs Review*), “Зміни у центрально-східній європейській політиці” (*Developments in Central and East European politics*).

У зв'язку з подіями кінця 2013 року в Україні привертають увагу спеціальні випуски закордонних часописів *Developments in Central and East European politics* [134], *Foreign affairs magazine* [135] та стаття американського аналітика Джона Міршаймера “Чому криза в Україні є помилкою Заходу?” [136] у цьому ж виданні; німецька публікація “Атестація миру – 2014” [137], здійснена за сприяння Інституту досліджень проблем миру та політики безпеки при Гамбурзькому університеті (IFSH), Фонду миру та конфліктів Гессе (HSFK) та іншими. Втім, ці проблемні питання ще очікують свого всестороннього та неупередженого висвітлення.

На прикладі історичного нарративу, присвяченого співпраці ЄС та України спостерігаємо, як політично заангажована тема, є, однак, доволі ліберальною у висвітленні та підходах, виборі методології. Одним із найпопулярніших методів зарубіжної історіографії є “case studies” – комплексне вивчення конкретного історичного випадку чи ситуації (просторово обмеженого феномену, що спостерігається у якийсь момент чи упродовж певного періоду часу), який дозволяє виявити типові риси цілого класу явищ чи закономірностей певного процесу [33, 36, 88, 89, 98, 127, 138], активно застосовуються компаративні методи. Широка географія авторів, котрі працюють на розробку окресленої проблематики, свідчить про неабияку наукову зацікавленість; існуючі праці відзначаються багатоманіттям підходів, а поруч із тим – здебільшого неупередженістю у висвітленні проблемних питань взаємодії ЄС та України на всіх історичних етапах розвитку двосторонніх відносин.

Незважаючи на це, у зарубіжній історіографії на сьогодні відчувається брак комплексних дослідження відносин ЄС–Україна. Це можна пояснити як швидким та подекуди непередбачуваним розвитком цих стосунків, так і тим, що, попри зацікавленість українською тематикою, європейських учених турбують передусім проблеми адаптації нових членів ЄС, внутрішньополітичні відносини, функціонування та реформування спільноти.

Актуальність проблеми обумовлює необхідність здійснення подальшого її вивчення та відповідного висвітлення у наукових працях. Свого ґрунтовного аналізу в подальшому очікуватимуть причини радикальної зміни курсу української влади наприкінці 2013 року, розгортання Євромайдану та перспективи політики Брюсселя щодо України.

Список використаних джерел

1. *Centre of European Political Studies* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ceps.be/>
2. *Institute for European studies* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ies.be/>
3. *Wilfried Martens Centre for European Studies* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://martenscentre.eu/>
4. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://csis.org/>
5. *Center for European studies* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.ii.umich.edu/ces>
6. *International Centre for Policy Studies* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://icps.com.ua/eng/index.html>
7. *Center for European Enlargement Studies (CENS)* [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://cens.ceu.hu/>
8. *Centre for Russian and East European Studies (CREES)*. University of Birmingham [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.birmingham.ac.uk/schools/government-society/departments/russian-east-european-studies/index.aspx>
9. *The Minda de Gunzburg Center for European Studies at Harvard University* [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://ces.fas.harvard.edu/>
10. *Bomberg E.* The European Union: How Does it Work? / Bomberg E., Peterson J., Corbett R.; – The New European Union Series. – Oxford University press, 2011. – 3rd edition. – 310 p.
11. *Волес В., Волес Г.* Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р. Ткачук. – К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 871 с.
12. *Baere G. de.* Constitutional Principles of EU External Relations / Baere G. de. – Oxford University Press, 2008. – 350 p.
13. *Soetendorp B.* Foreign Policy in the European Union: Theory, History & Practice / Ben Soetendorp. – London: Longman, 1999. – 170 p.
14. *Paradoxes of European Foreign Policy* / ed. Jan Zielonka. – The Hague, London & Boston: Kluwer Law International, 1998. – 171 p.
15. *Rethinking European Union Foreign Policy* / eds. Ben Tonra, Thomas Christiansen. – Manchester University Press, 2004. – 256 p.
16. *Contemporary European Foreign Policy* / eds. Walter Carlsnaes, Helene Sjursen, Brian White. – Thousand Oaks [Canada]: SAGE, 2004. – 288 p.
17. *Avery G., Cameron F.* The enlargement of the European Union / Graham Avery, Fraser Cameron. – Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998. – 198 p.
18. *The Politics of European Union Enlargement: Theoretical Approaches* / eds. Frank Schimmelfennig, Ulrich Sedelmeier. – London: Routledge, 2009. – 320 p.
19. *EU external governance: projecting EU rules beyond membership* / eds. Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig. – London & New York: Routledge, 2010. – 156 p.
20. *Making EU foreign policy: national preferences, European norms and common policies* / ed. Daniel C. Thomas. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. – 240 p.
21. *The foreign policy of the European Union: assessing Europe’s role in the world* / eds. Federiga Bindi, Irina Angelescu. – Washington, D. C.: Brookings Institution Press, 2012. – 2nd edition. – 366 p.
22. *Policies, actions and influence of the EU’s external relations* / eds. Astrid Boening, Jan-Frederik Kremer, Aukje van Loon. – Berlin; London: Springer, 2013. – 347 p.
23. *The EU & Ukraine: neighbours, friends, partners?* / edited by Ann Lewis. – London: Federal Trust: Marketing and distribution by Kogan Page, 2002. – 319 p.
24. *Ginsberg Roy H.* Demystifying the European Union: The Enduring Logic of Regional Integration / Roy H. Ginsberg. – Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2010. – 398 p.
25. *The Future of Europe: Integration and Enlargement* / ed. Fraser Cameron. – London & New York: Routledge, 2004. – 170 p.
26. *Soft Or Hard Borders?: Managing The Divide In An Enlarged Europe* / ed. Joan DeBardeleben. – Aldershot [etc.]: Ashgate, 2005. – 204 p.
27. *EU enlargement: a legal approach* / ed. Christophe Hillion. – Oxford: Hart, 2004. – 230 p.
28. *Europe after enlargement* / ed. Anders Åslund, Marek Dąbrowski. – New York; Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 239 p.
29. *Tatham A. F.* Enlargement of the European Union / Allan F. Tatham. – Kluwer Law International, 2009. – Vol. 4. – 592 p. – (Kluwer European law collection).
30. *Sajdik M., Schwarzingger M.* European Union Enlargement: Background, Developments, Facts / Martin Sajdik, Michael Schwarzingger. – New Brunswick: Transaction Publishers, 2007. – 382 p.
31. *EU External Relations Law and Policy in the Post-Lisbon Era* / ed. Paul James Cardwell. – Hague: Springer, 2011. – 453 p.
32. *Cremona M.* The European neighbourhood policy: more than a partnership? / Marisa Cremona // *Developments in EU External Relations Law* / ed. M. Cremona. – Oxford University Press, 2008. – 319 p.
33. *Gawrich A., Melnykovska I., Schweickert R.* Neighbourhood Europeanization through ENP: The Case of Ukraine / Andrea Gawrich, Inna Melnykovska, Rainer Schweickert // *JCMS: Journal of Common Market Studies*. – November, 2010. – Vol. 48, Issue 5. – Pp. 1209–1235.
34. *Івасюк П.* Албанія може стати кандидатом на вступ до ЄС; на черзі інші країни – Ш. Фюле [Електронний ресурс] / Петро Івасюк // UNN. – 16.10.2013. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1261759-albaniya-mozhe-stati-kandidatom-na-vstup-do-yes-na-cherzi-inshi-krayini-sh-fyule>
35. *The Security Dimensions of EU Enlargement. Wider Europe, Weaker Europe?* / eds. David Brown, Alistair J. K. Shepherd. – Manchester University Press, 2007. – 288 p.
36. *Duenwald C., Gueorguiev N., Schaechter A.* Too much of a good thing? Credit booms in transition economies: the cases of

Bulgaria, Romania, and Ukraine / C. Duenwald, N. Gueorguiev, A. Schaechter // IMF working paper. – WP/05/128. – Washington, D.C.: International Monetary Fund, European Dept, 2005. – 33 p. 37. *Smith M. A., Timmins G.* Building a bigger Europe: EU and NATO enlargement in comparative perspective / Martin A. Smith, Graham Timmins. – Aldershot: Ashgate, 2000. – 184 p. 38. *Ambivalent Neighbors: The EU, NATO and the Price of Membership* / eds. Anatol Lieven, Dmitri V. Trenin. – Carnegie Endowment, 2003. – 331 p. 39. *Schimmelfennig F.* The EU, NATO and the Integration of Europe: Rules and Rhetoric / Frank Schimmelfennig. – Cambridge University Press, 2003. – 323 p. 40. *Wade Jacoby.* The Enlargement of the European Union and NATO: Ordering from the Menu in Central Europe. – Cambridge University Press, 2006. – 287 p. 41. *European Integration and Political Conflict* / eds. Gary Marks, Marco R. Steenbergen. – Cambridge University Press, 2004. – 280 p. 42. *Nicu Popescu N.* EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention / Nicu Popescu. – London: Routledge, 2010. – 176 p. 43. *Орешкин Р. В.* “Гуманитарная интервенция” в общей внешней политике и политике безопасности Европейского Союза в 90-е гг. XX века: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / Роман Викторович Орешкин. – Волгоград, 2005. – 239 с. 44. *Петров Е. М.* Расширение Европейского Союза и развитие политической системы единой Европы: дисс. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Евгений Михайлович Петров. – Екатеринбург, 2006. – 126 с. 45. *Фоминых Ф. И.* Расширение Европейского Союза на восток: стратегия, проблемы, последствия для России: дисс. ... канд. пол. наук: 23.00.04 / Филипп Игоревич Фоминых. – Москва, 2008. – 205 с. 46. *Лобанов К. Н.* Политические аспекты эволюции Европейского Союза на современном этапе: дисс. ... доктора пол. наук: 23.00.04 / Константин Николаевич Лобанов. – Москва, 2001. – 262 с. 47. *Wolczuk K.* Implementation without Coordination: The Impact of EU Conditionality on Ukraine under the European Neighbourhood Policy / Kataryna Wolczuk // Europe-Asia Studies. – 2009. – Volume 61, Issue 2. – London: Routledge. – Pp. 187–211. 48. *Bugajski J., Pifer S.* Ukraine: a net assessment of 16 years of independence / Janusz Bugajski, Steven Pifer, Celeste A. Wallander; foreword by Zbigniew Brzezinski, Volker Ruhe, Bugajski, Janusz. – Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, 2008. – 34 p. 49. *Якими будуть плоди Помаранчевої революції? [Текст]: взаємини між ЄС та Україною у 2005-му – на початку 2006 року / Г. Громадзкі [та ін.]; пер. з англ. С. Саваневська; Фонд ім. Стефана Баторія. – Варшава: [б.в.], 2005. – 40 с. – (Розширений Європейський союз та Україна: нові відносини).* 50. *Громадський, Гжегож.* Між надіями та можливостями: відносини ЄС – Україна за рік по Помаранчевій революції [Текст] / Г. Громадський, О. Сушко; Batory Foundation. – Варшава: Фонд ім. Стефана Баторія, 2005. – 48 с. – (Розширений Європейський Союз та Україна: нові відносини). 51. *Podraza A.* The European Union policy towards Ukraine: partnership or membership / Andrzej Podraza. – Lublin: Catholic University of Lublin Publishing House, 2006 – 135 p. 52. *Więcej niż sąsiedztwo [Text]: rozszerzona Unia Europejska i Ukraina – nowe relacje. Raport końcowy / J. Boratyński [i i.]; Fundacja Batorego. – Warszawa: [б.в.], 2004. – 119 s. 53. *Więcej niż sąsiedztwo. Rozszerzona Unia Europejska i Ukraina – nowe relacje. Rekomendacje [Text] / J. Boratyński [i i.]. – Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego; Kijów: Międzynarodowa fundacja “Odrodzenie”, 2004. – 30 s. 54. *Більш ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна – нові відносини [Текст]: заключний звіт / Я. Боратинський [та ін.]; ред. М. Валь [та ін.]; Фонд ім. Стефана Баторія, Міжнародний фонд “Відродження”. – Варшава; К.: Міжнародний фонд “Відродження” [б.в.], 2004. – 106 с. 55. *Kost P.* Ukraine wobec Unii Europejskiej, 1991–2010 [Text] / Pawel Kost. – Toruń: Adam Marszałek, 2012. – 348 s. 56. *Riedel R.* Before and after accession: Ukraine and Poland in integrating Europe / Rafał Riedel. – Opole: Wydawn. Uniwersytetu Opolskiego, 2008. – 161 p. 57. *Россия–Украина–ЕС: конструктивные подходы к общему будущему: сборник материалов международного “круглого стола”, 3 июня 2005 г. (Москва) при поддержке Фонда Фридриха Эберта. – М.: Фонд перспективных исследований и инициатив, 2005. – 209 с. 58. 129th Bergedorf Round Table: frontiers and horizons of the EU: the new neighbors Ukraine, Belarus and Moldova: October 15th–17th, 2004, Lviv Bergedorfer Gesprächskreis (129th: 2004: Lviv, Ukraine) / Steets, Julia; Rödinger, Horst; Weihe, Thomas; Kumanoff, Nicolas. – Hamburg: Körber-Stiftung, 2005. – 129 p. 59. *The European Union and Ukraine: strategies in view of enlargement [Text]: conference proc., Kyiv, 23 Sept. 2003 / comp. I. Solonenko [a.o.]; EastWest Institute, Institute for regional and Euro-integration studies “EuroRegio Ukraine”. – Kyiv: K.I.S., 2003. – 192 p. 60. 144th Bergedorf Round Table: Europe’s East between Brussels and Moscow: October 2–4, 2009, Diplomatic Academy, Kiev Bergedorfer Gesprächskreis (144th: 2009: Kiev, Ukraine) / Müller-Härlin, Bernhard. – Hamburg: Körber-Stiftung, 2010. – 111 p. 61. *Ukraine, the European Union and the international community: current challenges and the agenda for overcoming the stalemate / Vasily Astrov, ... [et al.] – Vienna: Vienna Institute for International Economic Studies, 2010. – 93 p. 62. Аналітичні оцінки “Моніторинг Україна-ЄС” 2007–2010 р. / Фонд Фрідріха Еберта [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/06780/index.html> 63. *European Union Foreign and*******

- Security Policy: Towards a Neighbourhood Strategy / ed. Roland Dannreuther. – London: Routledge, 2004. – 240 p. 64. *Balamir-Coskun B., Demirtas-Coskun B.* Neighborhood Challenge: European Union and Its Neighbors / Bezen Balamir-Coskun, Birgül Demirtas-Coskun. – Universal-Publishers, 2009. – 423 p. 65. *Enlarged EU – Enlarged Neighbourhood: Perspectives of the European Neighbourhood Policy* // eds. Nicolas Hayoz, Leszek Jesienacuta, Wim P. van Meurs. – Bern; New York: Peter Lang, 2005. – 392 p. 66. *Emerson M., Noutcheva G., Popescu N.* European Neighbourhood Policy Two Years on: Time indeed for an 'ENP Plus' / Michael Emerson, Gergana Noutcheva, Nicu Popescu // The European neighbourhood policy in perspective: context, implementation and impact / eds. Whitman, Richard G; Wolff, Stefan. – Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan, 2010. – 274 p. 67. *Korosteleva E. A.* The European Union and its Eastern Neighbours: Towards a More Ambitious Partnership? / Elena A. Korosteleva. – London; New York: Routledge, 2012. – 188 p. 68. *Europe's Neighbours: European Neighbourhood Policy and Public Opinion on the European Union* // Paul Dekker, Albert van der Horst, Suzanne Kok, Lonke van Noije, Charlotte Wennekers. – European Outlook 6. – Hague: Netherlands Institute for Social Research, 2008. – 135 p. 69. *Dimitrova A. L.* Driven to Change: The European Union's Enlargement Viewed from the East/ Antoaneta L. Dimitrova. – Manchester University Press, 2004. – 212 p. 70. *EU Eastern Neighborhood: Economic Potential and Future Development* / eds. Marek Dabrowski, Maryla Maliszewska. – Hague: Springer, 2011. – 220 p. 71. *The Future of European Foreign Policy* / eds. Erik Jones, Saskia van Genugten. – London: Routledge, 2009. – 208 p. – (Journal of European integration). 72. *Idu N.* The larger EU and the new in-between lands: Ukraine and Belarus / Nicolae Idu // The strategic implications of European Union enlargement / ed. Brimmer, Esther; Fröhlich, Stefan. – Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, The Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University, 2005. – 412 p. 73. *EU accession prospects for Turkey and Ukraine: debates in new member states* / ed. Piotr Kaźmierkiewicz. – Warsaw: Institute of Public Affairs, 2006. – 216 p. 74. *Уайт С., Лайт М., Лоуэнхард Д.* Белоруссия, Молдавия, Украина: к Востоку или к Западу // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – № 7. – С. 59–67. 75. *Franke A., Gawrich A., Melnykovska I., Schweickert R.* The European Union's Relations with Ukraine and Azerbaijan / Anja Franke, Andrea Gawrich, Inna Melnykovska, Rainer Schweickert // Post-Soviet Affairs. – 2010.26.2. – Pp. 149–183. 76. *The new Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova* / ed. Daniel Hamilton and Gerhard Mangott. – Washington, DC: Center for Transatlantic Relations, American Consortium on EU Studies, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University. – Vienna: Austrian Institute for International Affairs: Austrian Marshall Fund Foundation, 2007. – Pp. 25–54. 77. *Andrei Zagorski A.* EU Policies Towards Russia, Ukraine, Moldova and Belarus / Andrei Zagorski // Occasional paper series. – 2002. – № 35 – Geneva: Geneva Center for Security Policy. – 14 p. 78. *Кацы Д. В.* Отношения Европейского союза с Беларусью и Украиной (1994–1997 гг.) / Д. В. Кацы. – СПб.: Надежда, 1998. – 48 с. 79. *Корзун П. А.* Восточное направление “политики соседства” Европейского Союза: дис. ... канд. пол. наук: 23.00.04 / Петр Алексеевич Корзун. – Москва, 2008. – 250 с. 80. *Трещенков Е. Ю.* Эволюция политики соседства Европейского Союза в отношении Беларуси, Молдовы и Украины: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. ист. наук: спец. 07.00.15 “История международных отношений и внешней политики” / Евгений Юрьевич Трещенков. – СПб., 2011. – 25 с. 81. *Giusti S., Penkova T.* Ukraine and Belarus: floating between the European Union and Russia / Serena Giusti, Tomislava Penkova // The foreign policy of the European Union: assessing Europe's role in the world / eds. Federiga Bindi, Irina Angelescu. – Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2012. – 2nd edition. – Pp. 133–147. 82. *Costea S.* EU–Ukraine Relations and the Eastern Partnership: Challenges, Progress and Potential / Simion Costea // European Foreign Affairs Review. – 2011. – Issue 2. – Pp. 259–276. 83. *Hillion C.* Mapping-Out the New Contractual Relations between the European Union and Its Neighbours: Learning from the EU–Ukraine “Enhanced Agreement” / Christophe Hillion // European Foreign Affairs Review. – 2007. – Issue 2. – Pp. 169–182. 84. *Hillion C.* The evolving system of EU external relations as evidenced in the EU partnerships with Russia and Ukraine: PhD dissertation [Electronic resource] / Christophe Hillion. – Leiden, 2005. – 291 p. – Mode of access: <http://core.kmi.open.ac.uk/download/pdf/15592234.pdf> 85. *Rouet G., Terem P.* L'Ukraine, entre intégration et partenariat / Gilles Rouet, Peter Terem. – Bruylant, 2010. – Vol. 4. – 389 p. – (Collection voisinages européens). 86. *European integration without EU membership: models, experiences, perspectives* / eds. Francesco Maiani, Roman Petrov, Ekaterina Mouliarova. – Florence: European University Institute, 2009. – 139 p. 87. *Lupu M. R.* External democracy promotion in Ukraine and Moldova: the impact of the European Union [Electronic resource] / Maria Lupu // DIIS Working Paper. – 2010:2. – Mode of access: <http://subweb.diis.dk/graphics/Publications/WP2010/WP2010-21-External-Democracy-promotion-Ukraine-Moldova.pdf>; 88. *Balfour R.* Human rights and democracy in EU foreign policy: the cases of Ukraine and Egypt / Rosa Balfour. – Milton Park, Abingdon, Oxon; New York: Routledge, 2012. – 202 p. 89. *Democratisation in the European*

neighbourhood / eds. Michael. Emerson, Senem Aydın-Düzgit.– Brussels: Centre for European Policy Studies, 2005. – 231 p. 90. Вахудова М. А. Нерозділена Європа: Демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / Мілада Анна Вахудова; пер. Т. Цимбал. – К.: Вид-во КМА, 2009. – 377 с. 91. *Катая Д. В.* Россия и Украина в новом геополитическом пространстве: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. пол. наук: спец. 23.00.04 “Политические проблемы международных систем и глобального развития” / Дмитрий Валерьевич Катая. – М., 2000. – 23 с. 92. *Ефремова М. В.* Роль внешнего фактора в российско-украинских отношениях: дисс. на на соиск. уч. степени канд. по. Наук: спец. 23.00.04 “Политические проблемы международных отношений и глобального развития” / Марина Викторовна Ефремова. – М., 2009. – 167 с. 93. *Gnedina E.* Eschewing choice: Ukraine’s strategy on Russia and the EU [electronic resource] / Elena Gnedina and Evghenia Sleptsova. – Brussels: CEPS, 2012. – 18 p. – (CEPS working documents; 360). – Mode of access: <http://www.ceps.eu/book/eschewing-choice-ukraine%E2%80%99s-strategy-russia-and-eu> 94. *Bojcum M.* Russia, Ukraine and European integration / Marko Bojcum. – Florence: European University Institute, Department of History and Civilization, 2001. – 22 p. 95. *Bojcum M.* Ukraine and Europe – a Difficult Reunion / Marco Bojcum. – European Dossier series. – Kogan Page, Limited, 2001. – 57 p. 96. *Ukraine, the EU and Russia: history, culture and international relations* / ed. Stephen Velychenko. – Basingstoke [England]; New York: Palgrave Macmillan, 2007. – 186 p. 97. *Europe’s last frontier?: Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union* / eds. Oliver Schmidtke and Serhy Yekelchyk. – New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 1 edition. – 255 p. 98. *Meloni G.* Wider Europe: the influence of the EU on neighbouring countries: the case of Russia and Ukraine / Gabriella Meloni. – Florence: European University Institute, 2007 – 338 p. 99. *Vinatier L.* EU–Russian relations: Moscow lays down its conditions [electronic resource] / Laurent Vinatier // Policy papers. – № 20. – Paris: Notre Europe, 2006. – 45 p. – Mode of access: <http://www.notre-europe.eu/media/policypaper20-en-vinatier-europeandrussia.pdf?pdf=ok> 100. *Kapuśniak T.* Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie / Kapuśniak, Tomasz. – Warszawa; Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2008. – 319 p. 101. *Ukraine at a Crossroads* / eds. Nicolas Hayoz, Andrej N. Lushnycky. – New York: Peter Lang, 2005. – 269 p. 102. *Munro N. G.* Which Way is Ukraine Facing?: Popular Orientations Towards Russia and Western Europe / Neil G. Munro. – Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde. – Glasgow: 2007. – 32 p. 103. *Wolczuk K.* Ukraine and its relations with the EU in the context of the European Neighbourhood Policy / Kataryna Wolczuk // Ukraine: quo vadis? / edited by Sabine Fischer – Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2008. – 148 p. 104. *Hansena F. S.* The EU and Ukraine: Rhetorical Entrapment? / Flemming Splidsboel Hansena // European Security. – 2006. – Volume 15, Issue 2. – Pp. 115–135. 105. *Ukraine on the road to Europe* / eds. Lutz Hoffmann, Felicitas Mollers.– Heidelberg; New York: Physica-Verlag, 2001. – 313 p. 106. *Аладьина Н. В.* Приоритеты внешней политики Украины 1991–2008 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.15 “История международных отношений и внешней политики” / Аладьина Наталья Валерьевна. – Москва, 2008.– 265 с. 107. *Montanari M.* Knocking On The EU’s Door: The Political Economy of EU-Ukraine Relations / Marco Montanari // Journal of european contemporary research. – 2007. – Vol. 3. – № 1. – P. 64–78. 108. *Zhurzhenko T.* Borderlands into bordered lands: geopolitics of identity in post-Soviet Ukraine / Tatiana Zhurzhenko; with a foreword by Dieter Segert. – Stuttgart: Ibidem-Verlag, 2010. – 321 p. 109. *Kuzio T.* Is Ukraine Part of Europe’s Future? / Taras Kuzio // The Washington Quarterly. – Summer 2006. – Vol. 29, № 3. – Pp. 89–108. 110. *Kuzio T.* The EU and Ukraine: Neighbor, Partner, Member? [Electronic resource] / Taras Kuzio // Russia and Eurasia Review. – August 5, 2003. – Vol. 2, Issue 16. – 5 p. – Mode of access: http://www.taraskuzio.net/media7_files/13.pdf 111. *Kuzio, Taras.* EU and Ukraine: a turning point in 2004? / Taras Kuzio. – Paris: European Union Institute for Security Studies, 2003. – 37 p. 112. *Open Ukraine: changing course towards a European future* / eds. Taras Kuzio, Daniel Hamilton. – Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, Paul H. Nitze School of Government, Johns Hopkins University, 2011. – 151 p. 113. *Kuzio T.* Muddling alone / Taras Kuzio // Central and East European Politics: From Communism to Democracy / eds. Sharon L. Wolchik, Sharon L. Wolchik, Jane L. Curry. – Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated, 2011. – 528 p. – Pp. 335–368. – (Russian and East European Studies). 114. *Karatnycky A.* The Orange Revolution [Electronic resource] / Adrian Karatnycky // Foreign affairs Magazine – Issue March–April 2005. – Mode of access: <http://www.foreignaffairs.com/articles/60620/adrian-karatnycky/ukraines-orange-revolution> 115. *The European Union’s eastern neighbours after the Orange Revolution* / ed. Lejins, Atis; Latvijas ārpolitikas institūts. – Riga: Latvian Institute of International Affairs, 2006. – 88 p. 116. *Ukraine: quo vadis? / ed. Sabine Fischer.* – Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2008. – 148 p. 117. *Ukraine on Its Way to Europe: Interim Results of the Orange Revolution* / ed. Juliane Besters-Dilger. – New York: Peter Lang, 2009. – 331 p. 118. *Wolowski P.* Ukrainian politics after the Orange Revolution: how far from democratic

consolidation / Pawel Wolowski // *Ukraine: quo vadis?* / edited by Sabine Fischer – Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2008. – 148 p. 119. *Kubicek P.* Ukraine and the European Neighborhood Policy: can the EU help the Orange Revolution bear Fruit? / Paul Kubicek // *East European Quarterly*. – Spring 2007. – Vol. 41 Issue 1, p1. – Pp. 1–23. 120. *Puglisi R.* A leap forward to Europe: the impact of the “Orange Revolution” on EU–Ukraine relations / Rosaria Puglisi // *The Security Dimensions of EU Enlargement. Wider Europe, Weaker Europe?* / eds. David Brown, Alistair J. K. Shepherd. – Manchester University Press, July 2007. – 288 p. 121. *Puglisi Rosaria.* A window to the world?: oligarchs and foreign policy in Ukraine// *Ukraine: quo vadis?* / edited by Sabine Fischer – Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2008. – 148 p. 122. *Fischer S.* Ukraine as a regional actor / Sabine Fisher // *Ukraine: quo vadis?* / edited by Sabine Fischer – Paris: Institute for Security Studies, European Union, 2008. – 148 p. 123. *Fraser D.* Taking Ukraine seriously / Derek Fraser // *Europe’s last frontier?: Belarus, Moldova, and Ukraine between Russia and the European Union* // eds. Oliver Schmidtke, Serhy Yekelchuk. – New York: Palgrave Macmillan, 2008. – 1 edition – 255 p. 124. *Walzenbach G. P. E.* Ukraine Between the Orange Revolution and the EU – European Governance and Transformation in Ukraine / G. P. E. Walzenbach // *From post-communism toward the third millennium: aspects of political and economic development in Eastern and South-Eastern Europe from 2000–2005* / ed. Josette Baer.– Bern; New York: Peter Lang, 2011. – Pp. 29–58. 125. *Kuzyk P.* The Ukrainian Project: A Hard Road from National Independence to the “Orange Revolution” / Petro Kuzyk // *From post-communism toward the third millennium [Electronic resource]: aspects of political and economic development in Eastern and South-Eastern Europe from 2000–2005* / ed Baer, Josette. – Bern; New York: Peter Lang, 2011. – 270 p. – Pp. 59–94. 126. *Youngs R.* EU Policy on Ukraine during and since the Orange Revolution: “A door neither closed nor open” / Richard Youngs // *Making EU foreign policy: national preferences, European norms and common policies* / ed. Daniel C. Thomas. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. – 256 p. 127. *Thomas D. C.* Case studies. EU Policy on Ukraine during and since the Orange Revolution: “A door neither closed nor open” / Daniel C. Thomas // *Making EU foreign policy: national preferences, European norms and common policies* / ed. Daniel C. Thomas. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011. – 256 p. 128. *Roth M.* EU-Ukraine relations after the orange revolution: The role of the new member states / Mathias Roth. // *Perspectives on European Politics and Society*. – 2007. – Volume 8, Issue 4. – London: Routledge. – Pp. 505–527. 129. *Moshes A.* Ukraine: domestic changes and foreign policy reconfiguration [Electronic resource] / Arkady Moshes // *Political trends in the new Eastern Europe: Ukraine and Belarus* / Silitiski V., Moshes A. – June 2007. – Pp. 17–46. – Mode of access: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pdffiles/PUB781.pdf> 130. *Anders Å.* The Economic Policy of Ukraine After The Orange Revolution [Electronic resource] / Aslund Andreas // *Eurasian Geography and Economics*. – 2005. – 46, no. 5: 337. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.2747/1538-7216.46.5.327> (accessed May 21, 2014) 131. *Hatton D.* Did the Orange Revolution change Ukraine: geopolitical position regarding Russia and the west? / Daniel Hatton // *POLIS Journal*. – 2010. – № 3. – Mode of access: <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/students/student-journal/ug-summer-10/daniel-hatton-summer-10.pdf> – (accessed July 3, 2014). 132. *Martin P.* The EU, Ukraine and the Boundaries of Europe: Politics and Rhetoric in EU-Ukrainian Relations / Perrine Martin. – Afdeling for Europastudier, Aarhus Universitet, 2007. – 102 p. 133. *Siskova N.* From Eastern Partnership to the Association: A Legal and Political Analysis / Nadezda Siskova. – Cambridge Scholars Publishing, 2014. – 310 p. 134. *White S.* Developments in Central and East European politics 5 / eds. Stephen White, Judy Batt and Paul G. Lewis. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. – 312 p. 135. *Foreign affairs: Crisis in Ukraine* / ed. Gideon Rose. – Washington D. C.: Council on Foreign Relations. – March 31, 2014. – 128 p. 136. *Mearsheimer J. J.* Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault. The Liberal Delusions That Provoked Putin / John J. Mearsheimer // *Foreign affairs*. – September–October 2014. – Mode of access: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-fault-137>. *Friedensgutachten*. – 2014 / eds. Ines-Jacqueline Werkner, Janet Kursawe, Margret Johannsen, Bruno Schoch, Marc von Boemcken. – LIT Verlag Münster, 2014. – 357 p. 138. *Verena F.* New divisions in Europe?: East-Eastern divergence and the case of Ukraine / Fritz, Verena. – Robert Schuman Centre. – Florence: San Domenico; European University Institute, 2000. – 32 p.

Марія Юрчак

**РАЗВИТИЕ ОТНОШЕНИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА С УКРАИНОЙ:
ЗАРУБЕЖНАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ**

В статье рассмотрено зарубежную историографию проблемы сотрудничества ЕС и Украины в период независимости. Отдельное внимание посвящено

ключевым моментам в историческом развитии двусторонних отношений, как основания Европейской политики соседства, Восточного партнерства, процесса подготовки Договора об ассоциации.

Ключевые слова: зарубежная историография, Европейский Союз, Украина, отношения ЕС–Украина.

Mariya Yurchak

**THE DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION RELATIONS WITH UKRAINE:
FOREIGN HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM**

This article provides an overview of the foreign historiography of the problems of cooperation between the EU and independent Ukraine. Special attention is devoted to the crucial moments in the historical development of bilateral relations, as the creation of the European Neighbourhood Policy, the Eastern Partnership, the process of preparation of the Association Agreement.

Key words: foreign historiography, European Union, Ukraine, EU–Ukraine relations.